

James D. Young

NACIONALNO VPRAŠANJE, ŠKOTSKA ZGODOVINA IN SOCIALIZEM

Predavanje na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Socializem je v odpravi nadvlade ljudi nad drugimi ljudmi, v kolektivizmu, ki ni ječa nikogar, v socialni enakosti in pravičnosti, v tem, da se ljudje začnejo zavedati svoje moči in so zmožni nadzorovati svoje usode tu in sedaj.

Teodor Shanin

Kot znanstvenik in zgodovinar, ki je tudi socialist z internacionalističnimi pogledi, sem zelo ponosen na praktične in intelektualne dosežke delavskih gibanj kjerkoli v zadnjih dvesto letih po veliki francoski revoluciji. Kljub tem pomembnim pridobitvam pa socialisti še niso izdelali primerne teorije nacionalnega vprašanja. Čeprav so bile teorije Otta Bauerja in avstromarksistov zelo sofisticirane, so skoraj vse socialistične teorije nacionalnega vprašanja omejene na aktualna nacionalna vprašanja v določenih zgodovinskih trenutkih.

V moji lastni deželi, Škotski, intelektualna zapuščina stalinistične preteklosti v našem delavskem gibanju ovira vsako realno razumevanje škotskega nacionalnega vprašanja. Skoraj vsakdo v delavskem gibanju na Škotskem ve, da je bila velika Roza Luxemburg nasprotnica nacionalizma. Toda skoraj nihče pa ne ve, da je leta 1900 napisala pamflet pod naslovom *V obrambo nacionalnosti*. Primer Roze Luxemburg ponazarja problem razumevanja nacionalnega vprašanja celo še danes; morda bo izmenjava idej o tem, kako so na nacionalno vprašanje v preteklosti gledali škotski in slovenski socialisti, prispevala k boljšemu razumevanju povezave med nacionalizmom in socializmom v poznem 20. stoletju.

Zaradi tako imenovane »marksistične« predpostavke, da »delavci nimajo domovine«, v številnih delavskih gibanjih po svetu, ni bilo lahko sestaviti avtoritativne ali vsesplošno veljavne socialistične teorije nacionalnega vprašanja. Na Škotskem še vedno trpimo zaradi tega velikanskega zgodovinskega neuspeha. O tako imenovani »marksistični« teoriji govorim zato, ker je Arthur Rosenberg v svoji knjigi *Zgodovina boljševizma* zapisal:

»V Komunističnem manifestu je stavek, ki je pogosto iztrgan iz konteksta: »Delavski razred ne pozna domovine«. Stavki, ki sledijo, razkrivajo, kakšen pomen morajo imeti te besede, namreč, da delavski razred nima domovine preprosto zato, ker jo imajo v lasti drugi — delavski razred sam si jo bo moral osvojiti. Ideja nacionalnosti se ne da uničiti tako, da ustvariš delavskemu razredu občutek, da ne pripada nobeni domovini.«

Da bi ilustriral neuspeh socialistov pri razvoju ustrezne teorije nacionalnega vprašanja kjerkoli, bi rad pokazal, da je nesposobnost škotskih socialistov, da bi razumeli nacionalno vprašanje pred prvo svetovno vojno, rezultat njihovega posebnega dožemanja škotske zgodovine. Poskusil bom pokazati, da je pojav določenih posebnosti na Škotskem v letih 1914—1918 vplival na socialiste, da so začeli bolj razumevati nacionalno vprašanje. Da bi razumeli, zakaj škotski socialisti v letih 1880—1914 niso razumeli nacionalnega vprašanja, je treba kratko predstaviti srednjeveško ozadje. Kot veste, je Britanija, tako imenovano Združeno kraljestvo, sestavljena iz štirih dežel: Anglije, Walesa, Severne Irske in Škotske. Škotska je bila do Anglije kot neke vrste zelo podre-

jena polsestra, vse od leta 1603, ko je Škotska dinastija zavlada v Angliji in sta si obe deželi začeli deliti skupno monarhijo. Čeprav imam zelo rad svojo domovino, moram reči, da je Škotska bila — in je — veliko bolj zaostala dežela kot Anglija. Še več, prebivalci škotskega višavja znotraj škotske nacije niso bili samo zaostali, ampak že kar primitivni s svojim starinskim sistemom klanov in primitivnim skupnim lastništvom zemlje. Prvi pomembnejši preobrat v zgodovini moderne Škotske je bila pogodba o Uniji leta 1707. S to pogodbo se je škotski vladajoči razred odpovedal svojemu lastnemu parlamentu za nekaj predstavnikov v Zgornjem in Spodnjem domu v londonskem Westminsteru. Toda nacionalno vprašanje na Škotskem je postalo zapleteno zato, ker so Škoti obdržali svojo posebno Cerkev in nadzor nad svojim izobraževalnim in pravnim sistemom.

V obdobju od 1707 do osemdesetih let istega stoletja je Škotsko prizadela stagnacija. Nekateri Škoti so bili prepričani, da je Anglija pobrala najboljše del kupčije. Znameniti jakobitski upor 1745, znan zaradi romantične osebe princa Edwarda (Bonnie Prince Charlie), ki je vodil večinoma katoliške klane, je omogočil industrijsko revolucijo na Škotskem. Prebivalci srednje Škotske so Angležem pri Cullodenu (1746) pomagali premagati princa. Po letu 1745 je sistem klanov razpadel, škotsko višavje se je priključilo ostali Škotski. Gelski jezik in noša prebivalcev višavja — kilt in bodalo — sta bila odpravljena. Vojvoda Cumberlandski, ki je premagal Bonnie Prince Charlieja, je po besedah profesorja G. D. H. Cola »korakal nad škotsko višavje z meščansko vojsko«. Toda ta meščanska vojska je korakala v predfevdalno družbo s starinsko strukturo.

V istem času, ko je nastal jakobitski upor, se je na Škotskem razvilo prosvetljenstvo, ki pa je bilo omejeno na srednji del dežele. Škotsko prosvetljenstvo se lahko pohvali s številnimi dosežki. Njegovi misleci kot John Millar, Adam Ferguson in Adam Smith so prispevali k teoriji delitve dela in materialistični koncepciji zgodovine. Toda tako, kot so pomagali napadati zaostali družbeni sistem na škotskem višavju, so napadali gelski jezik. Dokazovali so, da industrijska revolucija na Škotskem potrebuje ljudi, ki znajo govoriti in pisati angleško, in so v London pošiljali po angleške učitelje. Težave, do katerih je prišlo zaradi tega, so osrednjega pomena za škotsko nacionalno vprašanje v poznem 20. stoletju.

Kakorkoli že, pa je le dejstvo, da je škotsko prosvetljenstvo omogočilo industrijsko revolucijo. Kljub številnim pozitivnim prednostim britanske industrijske revolucije, katere neločljivi sestavni del je bila tudi škotska, pa je povzročila tudi strašne čistke med prebivalci škotskega višavja. Na tisoče ljudi so razlástili, da bi pridobili prostor za bolj donosne ovce. V prvem zvezku *Kapitala* razpravlja Marx o teh neslavnih čistkah in drugih vidikih škotske zgodovine.

Za razliko od Anglije se industrijska revolucija na Škotskem ni končala vse do okoli leta 1885. Do večine današnjih zapletov škotskega nacionalnega vprašanja je prišlo med industrijsko revolucijo — npr. razseljevanje prebivalcev škotskega višavja, sistematično napadanje gelskega jezika, vsiljevanje angleškega jezika v srednji Škotski, postopno izkoreninjenje škotskega jezika, pomanjkanje škotskega parlamenta v nastajajočem obdobju meščansko-demokratske revolucije, predvsem pa kriza nacionalne identitete. Ta kriza se je izražala v ciničnem vprašanju: »Kdo ali kaj je Škot?«

Vprašanje, kdo ali kaj je Škot, je bilo eno glavnih vprašanj, s katerimi se je moralo soočiti socialistično gibanje v letih 1880—1914. Kot prvo sta se Glasgow in srednja Škotska med industrijsko revolucijo razvila v mestni pekel. Razlaščeni prebivalci škotskega višavja so prihajali v Glasgow in industrijski Clydeside. Da bi preživel, so bili primorani govoriti angleščino, novi jezik kapitalističnega komercializma. Hkrati so tudi Irci v trumah prihajali v Glasgow. Njih pa je bolj zanimalo, kaj se je dogajalo na Irskem, kot pa na Škotskem.

Še več, večina Ircev je bila katoličanov, ki so živeli na Škotskem v kalvinski ali prezbiterijanski deželi.

To je ozadje, v katerem se je razvijalo škotsko socialistično gibanje v letih 1880 do 1914. Prvič so bili Škoti vedno bolj radikalni ali levičarski kot angleški delavci. In drugič, čeprav je bil delavski razred na Škotskem organizacijsko šibkejši kot v Angliji, pa je bil bolj izobražen in bolj zainteresiran za teorijo socializma. Filozofi škotskega prosvetljenstva so zavrgli Škotsko in se identifikirali z Anglijo. Škotske zgodovine po letu 1707 niso nikjer poučevali. Nacionalistično gibanje srednjega razreda na Škotskem se je razvilo šele v zgodnjem 20. stoletju.

Prva marksistična organizacija v Britaniji, Socialno-demokratska federacija (Social Democratic Federation, SDF), je imela na Škotskem svoje podružnice od leta 1883 naprej. Pred koncem stoletja se je nekaj Škotov v SDF zavzemalo za škotsko avtonomijo. Toda H. M. Hyndman, angleški vodja SDF, je bil velik angleški šovinist. Verjel je v civilizacijsko poslanstvo angleškega imperalizma. S Škoti je imel spore glede številnih vprašanj. Kakorkoli že, čeprav so se imeli Škoti glede na Angleže za levičarje, avtonomija ali nacionalna samouprava pred letom 1903 ni bila glavni predmet razprav v britanskem delavskem gibanju.

James Connolly je bil sovražno razpoložen do angleškega šovinizma H. M. Hyndmana in angleških voditeljev SDF. Pod idejnim vplivom ameriškega socialista Daniela De Leona je Connolly Škotom pomagal ustanoviti leta 1903 odpadniško socialistično organizacijo, Socialistično delavsko stranko (Socialist Labour Party, SLP). Connolly, irski nacionalist in socialist, se je potem v Ameriki priključil organizaciji Industrial Workers of the World (wobblies), 1916 pa so ga Britanci ustrelili zaradi njegove vloge v velikonočnem uporu v Dublinu.

Dejstvo je, da so škotski socialisti, ki niso bili marksisti, avtonomijo jemali bolj resno kakor marksisti. Keir Hardie je prav tako agitiral za avtonomijo Škotske, kot se je boril za neodvisnost Indije. Ko sta John Ogilvy in Keir Hardie predstavljala Škotsko delavsko stranko (Scottish Labour Party) na pariški konferenci druge internacionale, sta večkrat protestirala, ko so ju imeli za »angleška« delegata.

V prvem desetletju našega stoletja sta bili na Škotskem dve marksistični organizaciji. Ena je bila SDF z vodilnim mislecem in agitatorjem Johnom Macleanom, druga pa SLP z ideologom Johnom Carstairsom Mathesonom. Maclean je študiral ekonomijo na univerzi v Glasgowu, ni pa študiral zgodovine. Matheson pa je študiral zgodovino in klasiko, ne pa ekonomije. Bolj znan je bil, in je še vedno, John Maclean. Lenin ga je 1918 imenoval za sovjetskega konzula v Glasgowu. Ni bil velik mislec, prej je bil človek dejanj. Njegovi starši so bili pregnani s škotskega višavja. Čeprav ni govoril gelščine, se je zelo zavedal porekla z višavja. Maclean je bil zmeren škotski nacionalist. Nasprotoval je Hyndmanovemu vplivu in agitiral za moderno obliko avtonomije. John Carstairs Matheson je tudi izviral s škotskega višavja. Za razliko od Macleana je pisal in govoril gelščino. Toda bil je indiferenten do vsega škotskega. Z marksističnega vidika je pisal članke o škotski zgodovini. Prebivalci višavja so mu bili, po Marxovo, nezgodovinski narod. Sovražil je nacionaliste in podpiral odhajanje z višavja. Vsaj glede tega ni razumel Marxovega Kapitala.

Pred prvo svetovno vojno je bilo socialistično gibanje na Škotskem razdeljeno na struje, ki so bile v stalnih medsebojnih konfliktih. Vojna pa je združila škotsko delavsko gibanje in uvrstila nacionalno vprašanje v sam vrh dnevnega reda levičarske ali socialistične politike. Vprašanje pa je, zakaj. Zakaj je nacionalno vprašanje od samega začetka vojne postalo prevladujoče politično vprašanje? Cela vrsta dejavnikov nam pomaga pojasniti, zakaj sta nacionalizem in socializem postala neločljiva: 1. Škoti so bili večji antimilitaristi kot angleški delavci. 2. Škoti so bili še vedno slabše plačani, ekonomski pogoji, zla-

sti stanovanjski, so bili izredno slabi. 3. Na sto tisoče prebivalcev višavja je prišlo na delo v tovarne streliva ali vojne tovarne v Glasgowu. Poleg tega je bilo v mnogih tovarnah veliko delavcev, ki so govorili gelsko in niso niti govorili niti razumeli angleščine. Škotsko delavsko gibanje je začelo razumeti nacionalno vprašanje na nov način. Kljub temu, da so se stanovanjske prilike in okolje poslabševali, je večina škotskih delavcev skupaj z veliko prej nezaposlenimi ženskami kar veliko zasluzila. To jim je dajalo zaupanje v sposobnost, da lahko skupno krojijo svojo usodo. To je bilo ozadje, zaradi katerega se je ves škotski delavski razred usmeril k levici. To se je potem pokazalo na splošnih volitvah v letih 1918, 1922 in 1924, ko so množično glasovali za laburistične in socialistične kandidate. Škoti so precej prispevali k temu, da je bila 1924 lahko sestavljena prva manjšinska laburistična vlada v Westminsteru.

Škotski laburistični ali socialistični člani parlamenta so bili v dvajsetih letih v Spodnjem domu v primerjavi s svojimi angleškimi somišljeniki usmerjeni bolj levo. Škot Ramsay MacDonald je bil prvi laburistični ministrski predsednik. Toda bil je bolj oportunističen politik kot pa socialist. Leta 1928 je pomagal oblikovati drugo manjšinsko laburistično vlado. Toda ta vlada se je zaradi mednarodne ekonomske krize pomaknila zelo na desno in je dosegla višek v nacionalni vladi leta 1931 pod vodstvom MacDonalda.

V zgodnjih dvajsetih letih je bila agitacija za avtonomijo Škotske glavna skrb delavskega gibanja. Poglavljanje resne ekonomske krize sredi dvajsetih let je škotsko nacionalno vprašanje potisnilo z dnevnega reda. Britansko laburistično gibanje je na Škotsko pozabilo in jo ignoriralo. Še več, ko se je fašizem v tridesetih letih vse bolj uveljavljal, je bil vsak, ki je zahteval avtonomijo za Škotsko, odstranjen kot potencialen fašist.

Obstajala je tendenca po obnovi stališča, da delavec nima domovine in da je njegova domovina internacionalna. Rezultat naraščajoče ekonomske krize na Škotskem v zgodnjih sedemdesetih letih je bil, da je škotsko nacionalno vprašanje spet postalo predmet razprav. Odkritje donosne nafte v Severnem morju ob Škotski je nacionalizem spet uvrstilo na dnevni red. Na prvih splošnih volitvah v letu 1974 so bili izvoljeni 4 poslanci Škotske nacionalne stranke, na drugih v istem letu pa 11.

Na splošnih volitvah 1979 je gospa Thatcher pomagala izločiti večino škotskih nacionalističnih poslancev iz parlamenta. Toda takrat je laburistična stranka, čeprav manj radikalna, kot je bila po 2. svetovni vojni, postala zavzeta za škotski parlament za domače zadeve. Z več vidikov je danes položaj podoben tistemu med 1. svetovno vojno. Škoti spet hočejo, da se na njihovih univerzah in šolah poučuje več škotske zgodovine, kulture in književnosti. Kultura se je ponovno razcvetela; in škotski socialisti, nesocialisti in protisocialisti se morajo spet soočiti s škotskim nacionalnim vprašanjem. Morda bo naša generacija s primerjavo značilnosti in nacionalnih izkušenj začela razumevati nacionalizem in ga uporabljati v boju za dostojanstvo, strpnost, pravico in enakost.

Prevedla Lidija Berden

Summary

THE NATIONAL QUESTION, SCOTTISH HISTORY AND SOCIALISM

James D. Young

As a scholar and historian who is also a socialist with an internationalist outlook, I am very proud of the practical and intellectual achievements of labour movements everywhere during the two hundred years since the great French revolution. Yet despite these considerable achievements, socialists have not yet produced an adequate theory of the national question. In my own country, Scotland, the intellectual legacy of the Stalinist past in our labour movement has inhibited any real understanding of the Scottish national question.

Although I love my country, Scotland was — and is — a much more backward country than England. Furthermore, within the Scottish nation the Highlands were not just backward but primitive with their ancient system of clans and primitive communist land ownership. The first major turning-point in the history of modern Scotland was the Treaty of Union in 1707. Under this Treaty the Scottish ruling class gave up their own Parliament for a small representation in the Houses of Commons and Lords at Westminster, London. But what made the national question in Scotland so complicated was that the Scots kept their own national Church and control of their educational and legal systems. What made the Industrial Revolution in Scotland possible was the famous Jacobite rebellion of 1745. In 1745 the Clan system was broken up, the Highlands integrated into the rest of Scotland and the Gaelic language and Highland dress — the kilt and the dagger — suppressed. At the same time as the 1745 Jacobite rebellion, the Scottish Enlightenment developed. It was restricted to the Midlands of Scotland. This great Scottish Enlightenment had many achievements to its credit. But just as they helped to attack the backward social system in the Scottish Highlands, so they attacked the Scots language. Arguing that the Industrial Revolution in Scotland needed people who spoke and wrote English, they sent to London for English teachers. However, the Scottish Enlightenment made the Industrial Revolution possible. Yet despite the many positive advantages of the British Industrial Revolution of which the Scottish one was an inseparable part, it led to the terrible Highland Clearances.

Unlike England, the Industrial Revolution in Scotland was not completed until about 1885. Most of the present-day complications of the Scottish national question developed during the Industrial Revolution — for example, the de-population of the Scottish Highlands, the systematic attack on the Gaelic language, the imposition of the English language in the Midlands of Scotland and the gradual eradication of the Scots language, the absence of a Scottish Parliament in the evolving age of the bourgeois-democratic revolution and, above all, the crisis of national identity. This crisis of national identity has been expressed in the sardonic question: 'Who or what is Scot?'

Before the FWW the socialist movement in Scotland was divided into warring, bickering & quarrelling sects. However, what the war did was to unify the Scottish labour movement and to put the national question at the top of the agenda of left-wing or socialist politics. In the early 1920s the agitation for Home Rule for Scotland was a major concern of the labour movement. With the development of the serious economic crisis of the mid-1920s the Scottish national question was pushed off the agenda. Scotland was forgotten and ignored by the British labour movement.

In many ways the situation today is similar to what it was during the First World War. The Scots again want more Scottish history, culture and literature taught in their own universities and schools. There has been a cultural revival; and Scottish socialists — and non-and-antisocialists — are having to confront the Scottish national question yet again. By comparing notes and national experiences, perhaps our generation will begin to understand nationalism and use it in the service of the struggle for dignity, tolerance, justice and equality.

ZBIRKA ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

Na upravi Zgodovinskega časopisa (YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, tel. (061) 150 001, int. 210) lahko naročite naslednje zvezke knjižne zbirke ZČ:

1. Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovinoписje. Ljubljana 1980, 44 strani. — 36 din

Zbornik objavlja predvsem gradivo z izrednega občnega zbora Zgodovinskega društva za Slovenijo (2. marca 1979) ob štiridesetletnici izida knjige Edvarda Kardelja-Speransa »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«.

2. Franc Šebjanič: Solnik in domoljub Adam Farkaš (1730—1786). Ljubljana 1982, 24 strani. — 24 din

Razprava o doslej skoraj nepoznanem zaslužnem prekmurskem protestantskem učenjaku in rektorju šopronskega liceja.

3. Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem. Posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984. Ljubljana 1987, 134 strani. — 80 din

Zbornik objavlja 15 razprav o denarstvu, bančništvu, zaslužkih, cenah in življenjskih stroških na Slovenskem od antike do obdobja po drugi svetovni vojni.

4. Dušan Kos: Bela krajina v poznem srednjem veku. Ljubljana 1987, 76 strani. — 56 din

Razprava o srednjeveški zgodovini Bele krajine (politične, upravne, cerkvene razmere, plemstvo, gospodstvo, mesta, agrarna kolonizacija).

5. Janez Cvirn: Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861—1907. Ljubljana 1988, 88 strani. — 60 din

Na podlagi nemških virov je avtor prikazal postopen prehod celjskih Nemcev od liberalne, v nacionalnem oziru manj napadalne politike do narodnostnega radikalizma, vsenemštva, antisemitizma in poudarjanja superiornosti arijske rase, ki so prevladali v desetletju pred 1. svetovno vojno.

6. Predrag Belić: Prva tri desetletja jezuitov in Slovenci (1546—1569). Ljubljana 1989, 40 strani. — 36 din

Predvsem na podlagi korespondence škofa Textorja z Ignacijem Lojolskim so prikazane cerkvene razmere v Sloveniji, Textorjeva prizadevanja, da bi jezuit postal ljubljanski ali tržaški škof ter filoprotestantsko razpoloženje slovenskih študentov teologije v Rimu.

7. Marta Verginella: Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju. Ljubljana — Trst 1990, 36 strani. — 34 din

Večplasten vpogled v družinsko življenje vaške skupnosti, tipologija družin in poročnih zvez ter spremembe zaradi bližine mesta Trsta.

8. Rajko Bratož: Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja. Ljubljana 1990, 72 strani + pril. — 64 din

Zgodovinska sinteza razvoja krščanstva v nekdanjem slovenskem prostoru od nastopa verske svobode do pokristjanjenja Slovencev.